

Worstelen met originaliteit. Piraterij en kopie in de 19de-eeuwse medische literatuur van de Lage Landen.

History, Health and Healing – Utrecht, 16 september 2019

Joris Vandendriessche

In 1834 publiceerde de Franse arts Joseph-Henri Reveillé Parise een erg succesvol boek over de ‘fysiologie en hygiëne van mannen die zich wijden aan het werk der geest’.¹ Dit eigenaardig boek beloofde geleerden een lang en gezond leven, ten minste als zij een bepaalde levensstijl zouden volgen. Die levensstijl had Reveillé-Parise weten te deduceren uit de biografieën van beroemde mannen, uit de medische literatuur en uit zijn eigen medische praktijk. Van het boek verschenen drie edities – of eigenlijk vier. Want nadat het boek succes had gekend in Parijs, verscheen in 1840 een vierde editie in Brussel bij de Universele Bibliotheek van Mary-Müller, een van de grootste Belgische uitgeverijen in een bloeiende industrie van nadruk. Het ging om wat wij vandaag ‘piraterij’ zouden noemen: het herdrukken en verspreiden van boeken en tijdschriften zonder toestemming van de oorspronkelijke uitgever of auteur.

In de 19de eeuw waren dergelijke publicatiepraktijken minder controversieel dan vandaag: heel wat buitenlandse boeken en tijdschriften – van medische en van andere aard – werden herdrukt omdat er geen internationaal *copyright* bestond. Dat zou pas geleidelijk worden onderhandeld, eerst door bilaterale akkoorden tussen landen, nadien via internationale congressen.

In het geval van Reveillé-Parise echter had de Brusselse uitgever het wel erg bont gemaakt. Hij claimde immers dat de nieuwe editie ‘gecorrigeerd en verbeterd’ was door de auteur, maar Reveillé-Parise was hoegenaamd niet betrokken geweest. Mede daarom leidde de kwestie tot een protestartikel in de Parijse medische pers.² De journalist, die de Belgische nadrukkers in het artikel toespreekt, erkende eerst de onmogelijkheid de nadrukken te verhelpen: ‘stel jullie tevreden met stelen van ons’, zo schrijft hij. Maar vervolgens uit hij wel zijn ongenoegen over de suggestie dat Reveillé-Parise de Belgische piratenversie zou goedkeuren: ‘maak hen [de

---

¹ J.H. Reveillé-Parise, *Physiologie et hygiène des hommes livrés aux travaux de l’esprit* (Paris: Dentu, 1841).

² ‘Sur les contrefaçons belges de nos livres de médecine’, *Bulletin général de thérapeutique médicale et chirurgicale* 18 (1840): 135–36.

auteurs] niet medeplichtig aan jullie misdaden'. De slechte uitgave van het boek, vol drukfouten, zo sloot hij af, kon nooit gebeurd zijn met de medewerking van de auteur.

In deze presentatie zal ik niet ingaan op de inhoud van het boek. Ik zal jullie de geheimen niet verklappen over hoe jullie een gezond en lang leven moeten leiden als mannen – en vandaag ook vrouwen – toegewijd aan het werk der geest. Daarvoor moeten jullie het boek lezen. Ik wil het wel hebben over de geschiedenis van het publiceren in de geneeskunde, en in het bijzonder over het herdrukken en hergebruiken van teksten – het onderwerp van [een project](#) dat ik als postdoctoraal onderzoeker van het FWO Vlaanderen aan de onderzoeksgroep Cultuurgeschiedenis van de KU Leuven uitvoer. Een project waarin ik de grijze zones van *copyright* onderzoek en greep probeer te krijgen op de conventies rond toegang tot kennis in de 19de eeuw.

Dat lijkt misschien een erg specifiek thema, maar in feite zijn de vragen die ik wil beantwoorden ruim: aan wie behoort medische kennis toe? Wie heeft er recht op? Wie is 'eigenaar' van medische wetenschap? Door de grenspraktijken in het wetenschappelijk publiceren te onderzoeken kunnen we op die vragen een antwoord bieden. Mijn doel met deze lezing is om jullie met een andere blik, en vooral met meer nuance, naar het fenomeen 'piraterij' te laten kijken. Niet alleen als iets moreel laakbaar of iets 'illegaal', maar ook als een vernieuwende kracht op het niveau van kennisverspreiding – in welke zin vernieuwend, daar ga ik dadelijk verder op in.

Imitatie en autonomie

Maar laten we eerst eens de blik op Nederland richten. Net als België (of de Zuidelijke Nederlanden) hadden ook de Noordelijke Nederlanden (vanaf de 19de eeuw: het Koninkrijk der Nederlanden) een povere internationale reputatie in de uitgeverwereld. De Lage Landen stonden als geheel bekend om hun piraterij van buitenlandse werken. Toch was de situatie in het Noorden anders: hier werden geen Franse teksten herdrukt, maar verschenen wel Nederlandse vertalingen (opnieuw zonder toestemming van de auteur) van buitenlandse handboeken en artikels.

Daar zaten ook heel wat medische teksten tussen, bijvoorbeeld de teksten die verschenen in het *Praktisch tijdschrift voor de geneeskunde in al haren* omvang, dat in 1822 werd opgericht en geredigeerd werd door de Nijmeegse artsen Cornelis Van Eldik en Anthonij Moll. Zij

ambieerden een tijdschrift dat nieuwe en ‘praktische’ kennis zou verzamelen voor drukke plattelandsartsen die zelf geen tijd hadden om de buitenlandse literatuur bij te houden. De meeste artikels waren vertalingen van Duitse artikels; soms voegden Van Eldik en Moll excerpten samen tot nieuwe bijdragen in eigen naam. Een artikel ‘Over bloedzuigers’ bijvoorbeeld bestond uit een samenraapsels van vertaalde alinea’s uit drie Duitstalige artikels over dit onderwerp uit de vroege jaren 1820.

Tegelijkertijd kwam er kritiek. De redacteurs van een ander blad, de *Geneeskundige bijdragen* protesteerden tegen de ‘slaafsch en geest van navolging’ die sprak uit het *Praktisch tijdschrift*. De kritiek was dat wie zich te veel op het buitenland richtte, dat wie ‘zich buigt voor het dikwijls dubbelzinnig gezag van vreemdelingen’, de eigen wetenschappelijke productie van de natie geen recht deed. Dat was juist de bedoeling van de *Geneeskundige bijdragen* die *exclusief* originele bijdragen van Nederlandse artsen zou publiceren. Een andere arts wees in 1837 op een minachting voor de Nederlandse taal.³ Ook hij leek zich te ergeren aan de voorliefde van redacteurs voor het buitenland – al kan je ook argumenteren dat vertalingen net wezen op het grote belang van het Nederlands in de medische wereld van de vroege 19de eeuw.

In België vind je gelijkaardige kritieken terug, misschien zelfs nog sterker. De nadruk van boeken maakte dat België een reputatie kreeg als een land van ‘imitatoren’. Het was een reputatie die vooral door Franse auteurs en uitgevers werd geconstrueerd, en die erg pijnlijk was voor een jonge natiestaat die op zoek was naar legitimiteit op de internationale scène. Kort gezegd: België was volgens de Fransen cultureel niet zelfstandig, maar een kopie van Frankrijk – en de Belgen waren zich zeker bewust van die kritiek.

Dat discours vond ook zijn weg vanuit literaire kringen naar de medische wereld. Een artikel in de *Gazette médicale de Paris* over de 1841 opgerichte Belgische Academie voor Geneeskunde begon niet toevallig met de zin: ‘België, dat weten we allemaal, en de heren uitgevers nog het best van al, heeft de onstuitbare drang alles na te doen wat haar zus Frankrijk doet.’⁴ Dat ging in de eerste plaats over de Academie zelf die inderdaad naar Frans

---

³ J.G. Roosenburg, ‘Mengelingen’, *Praktisch tijdschrift voor de geneeskunde in al haren omvang* 16 (1837): 1-34, p. 7.

⁴ J. Raimond, ‘L’académie de médecine belge’, *Gazette des hôpitaux civils et militaires (Lancette française)* 17 (9 januari 1844): 9.

model was opgericht – zij het met eigen accenten. Er waren bijvoorbeeld meer artsen uit de provincies actief (wat de Fransen bewonderden), maar vanaf 1844 werden journalisten niet meer toegelaten op de bijeenkomsten (wat de Fransen ondemocratisch vonden). De Fransen kregen zo een ‘spiegel’ voorgehouden, terwijl de Belgen op zoek gingen naar een soort ‘eigenheid’ in de wetenschappelijke wereld.

Tegen die achtergrond moeten we ook discussies over plagiaat begrijpen. Toen de Franse arts Alfred Velpeau door de Belgische academie van plagiaat werd beschuldigd werd hij fel verdedigd door de Parijse pers, met het argument dat de Belgen in geen enkele positie verkeerden om dat soort beschuldigingen te uiten.⁵ De Belgische academie leek zich zelf bewust van die reputatie. Zo stelde de chirurg Charles Phillips: ‘wij Belgen kunnen niet – zonder te lachen – protesteren tegen namaak.’ Die namaak werd hier breder begrepen dan alleen de nadruk van boeken, maar ook het kopiëren van chirurgische instrumenten of namaken van medicijnen. Belangrijk is wel dat Phillips dit niet zo problematisch vond omdat wetenschap, zo stelde hij, steeds vooruitgang door van elkaar te ontlenen. Dat was ironisch genoeg ook de redenering van de verdediging van Velpeau tegen plagiaat: hoe nauwer je kijkt naar innovatie, hoe duidelijker het wordt dat de bijdrage van één enkel individu gering is en dat wetenschap vooral moet worden beschouwd als een collectief stapelwerk waar iedereen toe bijdraagt.

Nieuwe publieken

Die positieve visie op het ontlenen binnen de wetenschappelijke wereld duidt ook op *andere* interpretaties van namaak/nadruk. Daarvoor moeten we eens naar de publieken van de nagedrukte boeken kijken. Een Nederlands boek over heilzame kracht van het baden in koude beken en stromen – samengesteld op basis van vertaalde Duitse excerpten – was blijkbaar bedoeld voor ‘een ieder, die nog iets voor zijne gezondheid, en vooral voor de gezondheid zijner kinderen over heeft.’⁶ Handboeken over hypnose en dierlijk magnetisme waren eveneens bedoeld voor een breed publiek – in de woorden van een recensent van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*: voor ‘zoodanigen, die in buitenlandsche geschriften

---

⁵ J. Raimond, ‘M. Velpeau, plagiaire et contrefacteur, d’après l’académie de médecine belge’, *Gazette des hôpitaux civils et militaires (Lancette française)* 18 (1845) (7 octobre): 465–66.

⁶ ‘*Iets over de genes- en heelkracht van het koude water. Opgedragen aan een ieder, die nog iets voor zijne gezondheid, en vooral voor de gezondheid zijner kinderen over heeft*’, *Vaderlandsche Letteroefeningen*, (1840): 8–11.

vreemdelingen zijn'. Hier speelde opnieuw de idee om buitenlandse kennis toegankelijk te maken. Daarbij speelde zeker een verlangen mee de bevolking aan te zetten een arts te raadplegen, maar tegelijkertijd tonen die boeken die zowel voor 'deskundigen' als voor niet-artsen bedoeld waren dat medische kennis geen exclusief professioneel kennisveld, maar tot het 'publieke' domein werd gerekend.

Hetzelfde zie je bij chirurgische en anatomische handboeken van de vroege 19de eeuw. Mooie illustraties moesten daarbij niet alleen artsen tot nut zijn, maar ook de 'gens du monde', het lezerspubliek van de burgerij bekoren. En ook die illustraties werden uit het buitenland gekopieerd en gecompileerd. Historica Veronique Deblon heeft bijvoorbeeld aangetoond dat de auteurs van Belgische anatomische handboeken afbeeldingen recycleerden uit Franse edities.⁷ De ambitie was daarbij toegankelijke en volledige kennis aan de lezer aan te bieden en niet noodzakelijk nieuwe of originele kennis. Bovendien speelde de lage prijs daarin een belangrijke rol. De Belgische uitgeverij *Société encyclographique* gaf in 1833 Belgische edities van Franse anatomische handboeken uit voor een zesde van de prijs van het origineel. Op vlak van de uitvoering en de perfectie van de illustraties – zo stelde een reclametekst – was de Belgische nadruk echter op geen enkele manier inferieur aan de originele versie.

Diezelfde idealen zie je terugkomen in heel wat medische tijdschriften. In 1843 verschenen bij diezelfde uitgeverij reeds 6 medische tijdschriften, die grotendeels bestonden uit nadrukken van Franse tijdschriften. Een van die tijdschriften werd in de markt gezet als 'een blad dat je niet elke dag leest, maar als een handboek gebruikt.'

Dergelijke visies over het samenbrengen en democratiseren van kennis stamden in feite uit de 18de eeuw, uit de Revolutietijd en de Verlichtingsfilosofie. Eenvoudig gesteld: als wetenschap een universeel goed is, dan behoort dat goed iedereen toe en moet het breed ter beschikking worden gesteld. De 18de-eeuwse encyclopedieën en *dictionnaires* waren toen hét product van die gedachte. In de 19de eeuw nam een nieuw medium die gedachte op: het tijdschrift. Het waren juist deze encyclopedische tijdschriften die de droom voortzetten van het verzamelen en verspreiden van kennis – zij kwamen over heel Europa op en maakten net gebruik van de

---

⁷ V. Deblon, 'Imitating Anatomy: Recycling Anatomical Illustrations in Nineteenth-Century Atlases', In *Bodies Beyond Borders. Moving Anatomies, 1750-1950*, edited by Kaat Wils, Raf De Bont, and Sokhieng Au, 115-37. Leuven: Leuven University Press, 2017.

grijze zone in de copyright-wetgeving om te vertalen, samen te vatten en na te drukken. Van het tijdschrift *Encyclographie des sciences médicales* verschenen zo in 10 jaar 125 dikke volumes – dat zijn twee boekenkasten vol.

Originaliteit als wetenschappelijke deugd

Hoe nuttig is het om zoveel kennis te kopiëren en te verzamelen? Dat was een vraag die recensenten zich steeds vaker stelden in het midden van de 19de eeuw. Bijvoorbeeld bij een werk over oogziekten van de Belgische arts Florent Cunier. Daarin had Cunier, aldus de recensent, teksten op teksten gestapeld, gegevens op gegevens, statistieken met excerpten uit tijdschriften gecombineerd – en dat alles uit de medische literatuur van alle landen en alle tijdvakken. Het resultaat was een boek dat zelf een ‘bibliotheek’ was, maar waarin de persoonlijke observaties van Cunier nauwelijks een plaats kregen en waarin Cunier zelf niet tot een samenvatting of conclusie overging. Dat was de voornaamste kritiek.⁸

Naast het cultureel-morele argument dat nadruk en kopie getuigden van een ‘slaafse geest’ die weinig eerzaam was voor de natie, ontstond zo een het verwante argument dat ware kennis ‘nieuwe’ kennis was. Anders gesteld: originaliteit werd een wetenschappelijke deugd, een *marker* die de *professional* van de amateur kan onderscheiden, de wetenschapper van de publiekschrijver.

Besluit

Wat kunnen we nu leren uit de geschiedenis van de literaire piraterij in de geneeskunde? Misschien kan een eerste vaststelling zijn dat die geschiedenis nog steeds doorloopt: het gaat om een actueel fenomeen. Vorig jaar wijdde de *New York Times* een artikel aan nadruk op Amazon, met als een van de voorbeelden de piratenedities van de *Sanford Guide to Antimicrobial Therapy*.⁹ Het waren klachten van klanten die wezen op de slechte druk – is dat een 1 of 7 bij de aangewezen dosis? – die de bal aan het rollen brachten. Allerhande bedrijfjes bleken gebruik te maken van de totale afwezigheid van enige controle op kwaliteit en authenticiteit op *Amazon books* om piratenedities op de markt te brengen. Sterker nog: het

---

⁸ Anonieme review van F. Cunier, *Recherches statistiques sur la nature et les causes des maladies oculaires observés en Belgique, et en particulier dans la province du Brabant*, *Gazette Médicale de Paris*, 3e série, 3 (1848): 134.

⁹ D. Streitfeld, ‘What Happens After Amazon’s Domination Is Complete? Its Bookstore Offers Clues’, *New York Times*, 24 juni 2019.

‘self-publishing platform’ dat Amazon aanbiedt en de mogelijkheden van *print-on-demand*, maken het enorm gemakkelijk om een boek na te drukken. Het volstaat simpelweg een boek te scannen en de digitale bestanden te uploaden.

De debatten doen natuurlijk denken aan de 19de eeuw. Ook toen had je problemen met kwaliteitscontrole en met de authenticiteit en originaliteit van wetenschappelijk medisch werk – denk aan de kritiek op de nadruk van het boek van Reveillé-Parise waarmee ik mijn lezing begon en dat vol fouten stond. Maar anders dan in onze geglobaliseerde maatschappij vandaag, hing die problematiek in de 19de eeuw nauw samen met het culturele nationalisme: de kopie werd ook gelijkgesteld met een morele kwaal, zij beschaamde de natie omdat zij haar intellectuele en wetenschappelijke zelfstandigheid in twijfel trok.

Tegelijkertijd zag je toen én ook nu een duidelijke verruiming en democratisering van het publiek dat toegang heeft tot medische kennis. De ‘piraten’ waren ergens ook wegbereiders van een visie op geneeskunde, en ruimer op wetenschap, als een vorm van kennis die tot het publieke domein behoorde. En dat is natuurlijk een argument dat je vandaag ook ziet terugkomen in debatten over *open access* – waarvan de historische wortels in feite teruggaan op het Verlichtingsidee dat kennis universeel is en aan *iedereen* toebehoort, en daarom niet geremd mag worden in haar verspreiding.

Hoe moeten we dan terugblikken op die redacteurs, compilatoren en publiekschrijvers, velen onder hen artsen? Ik volg daarin de visie van Adrian Johns die in zijn boek *Piracy*, ‘piraterij’ als een heel fluïde en historisch veranderlijk begrip beschouwt.¹⁰ Hij schuwt daarom terecht een oordeel vanuit het denken van vandaag – maar benoemt wel duidelijk wat in het verleden als ‘grensoverschrijdend’ werd beschouwd. In de gevallen die ik heb aangehaald vandaag, gaat het om een creatief gebruik van de wettelijke kaders (of het gebrek daaraan), soms wat in een grijze internationale zone, maar niet om ‘illegale’ piraterij – en die interpretatie zet wel de deur open om tegelijkertijd ook een transnationale geschiedenis van kennisverspreiding te schrijven waarin de Lage Landen een mooie casus kunnen vormen.

Ik dank u voor uw aandacht.

---

¹⁰ A. Johns, *Piracy: the intellectual property wars from Gutenberg to Gates* (Chicago: The University of Chicago Press, 2009).